

Sommerblomsternes historie

The History of annual ornamental plants

Keywords: Introduction, Ornamental monocarps, Carpet bedding, History, Denmark

Jane Schul

For de fleste mennesker er sommerblomster noget, man køber hvert forår og planter ud i haven, altankassen eller i krukken på terrassen. Derudover har fænomenet hidtil ikke kunnet aftvinge hverken have- eller fagfolk nogen særlig interesse. Sommerblomster er ikke respekterede, men er dog aldrig gået helt af brug; formentlig fordi mange af dem har en meget længere blomstringstid, end vi normalt ser hos vore øvrige blomstrende planter som stauder og blomstrende buske. Det er ikke usædvanligt at have sommerblomster i blomst lige fra udplantningen i juni og helt til frosten kommer, måske over en periode på op til 5 måneder. Det har de fleste andre planter svært ved at gøre dem efter. Bortset fra denne ubedragelige fordel, har de været omfattet med noget nær ringegagt, specielt blandt professionelle. Uretfærdigt - for med en let omskrivning af Emma Gad: - intet arbejde er så ringe, at det ikke fortjener at blive gjort godt. Ingen plante-gruppe er så ringe, at den ikke fortjener at blive brugt godt. Desuden kunne sommerblomsterne nok fortjene lidt mere opmærksomhed, for de har en ganske interessant historie, som rummer en god del af essensen af forrige århundredes spirende industrialisme og de nye muligheder, den frembød - også for havesagen.

Livsvarighed og livsform

Men hvad ligger der egentlig i begrebet sommerblomster? Botanisk set er betegnelsen "sommerblomster" at sammenligne med betegnelsen "skaldyr" inden for zoologien. Den siger kun noget om anvendelsen. Den har ikke noget at gøre med, hvilken systematisk gruppe af planter (eller dyr), der i virkeligheden er tale om. Udtrykket "udplantningsplanter" ses også tit brugt, og det beskriver den måde, man ofte anvender disse planter på. Betegnelsen er dog ikke spor mere botanisk dækkende end betegnelsen "sommerblomster". Mange af de velkendte udplantningsplanter, altså de planter, vi om foråret kan købe i byggemarkedet og hos grønhandleren til udplantning i haven, kunne sagtens være sået direkte. Det eneste der var sket, var at planterne havde blomstret lidt senere.

I begrebet "sommerblomster" rummes repræsentanter for de fleste højere botaniske kategorier, bortset fra træerne. Både ægte enårige, stauder, hel- og halvbuske og lianer.

Der kan være tale om sommerannuelle (sommer-enårige), som spirer om foråret, kaster frø om efteråret og derefter dør. Andre enårige spirer om efteråret, overvintrer som grønne, for at blomstre og sætte frø tidligt på sommeren næste år. Disse er tilsvarende vinterannuelle. En del plantearter er i stand til at danne frø af begge typer og kan derved optræde som begge dele og derved opnå en sikrere plads i naturen. I milde vintre får de vinterannuelle et godt forspring frem for de andre, mens det i kolde tider er godt for planten at have en sikkerhed i form af sommerannuelle frø. Det gælder bl.a. planter som vores velkendte vilde sommerblomster: Kornblomst (*Centaurea cyanus*) og valmue (*Papaver rhoas*).

Planterne kan være enårige, men fra andre og mere gunstige egne af jorden end vore. De kan kun nå at udvikle sig til blomstring herhjemme, hvis de forspires indendørs i det tidlige forår, altså tiltrækkes som udplantningsplanter. Det er planter som vinge-tobak (*Nicotiana glauca*), tagetes (*Tagetes spp.*) og kantlobelie (*Lobelia erinus*).

En del sommerblomster er toårige. De spirer om foråret, men får kun blade den første sommer. Planterne overvintrer oftest med en stedsegrøn roset, blomstrer næste sommer, sætter frø og visner så. Det er planter som studenternellike (*Dianthus barbatus*), marieklokke (*Campanula medium*), Stedmoderblomst (*Viola x wittrockiana*) og forglemmigej (*Myosotis alpestris*) anses normalt også for at være toårige, men er egentlig kortlivede stauder. Gyldenlak (*Cheiranthus cheiri*) anvendes hos os oftest som toårig, men er i virkeligheden en halvbusk på dens naturlige voksested i Sydeuropa. Det samme gælder de klassiske sommerblomster som fx pelargonie (*Pelargonium zonale*-hybrider og *grandiflorum*-hybrider), margerit (*Chrysanthemum frutescens*, syn. *Argyranthemum f.*), mens fx ildkrone (*Lantana camara*) er en lian. Sommerblomster kan også være egentlige stauder, der blot kan nå at blomstre i løbet af det første år efter såningen, (især hvis de gives et forspring indendørs i det tidlige forår) og som derfor også kan anvendes som sommerblomster. Det er planter som skønhedsøje (*Coreopsis grandiflora*) og solhat (*Rudbeckia hirta*). Mange af disse flerårige stauder, buske eller lianer kommer fra varmere himmelstrøg og kan kun klare vores sommer, men ikke vinteren. Derfor anvendelsen som sommerblomster.

Grænserne er dog ikke altid så skarpe. En del nye sorter af oprindeligt toårige er forædlede, så de i dag er i stand til at spire og sætte blomst allerede det første år, mens andre stauder som nævnt er så kortlivede, at de nærmest er at betragte som toårige. Botanisk set spænder sommerblomsterne meget vidt med hensyn til livsvarighed og livsform.

Sommerblomsternes historie

Hvor kommer de fra - og hvornår kom de? Ifølge Johan Langes nye udgave af "Kulturplanternes indførselshistorie" (1999) kom der i hele perioden fra før år 0 og frem til slut-

ningen af 1500-tallet kun 154 nye plantearter til Danmark. Heraf tilhørte kun de 7 arter, som vi i dag ville benævne som sommerblomster, nemlig opiumvalmue (*Papaver somniferum*), morgenfrue (*Calendula officinalis*), gyldenlak (*Cheiranthus cheiri*), gul lupin (*Lupinus luteus*), levkøj (*Matthiola incana*) og fløjlsblomst (*Tagetes patula*). Nævnt i kronologisk rækkefølge. Allerede i 1600-tallet er antallet af nytilkomne plantearter blevet så stort, at bogens lister kun nævner et begrænset udvalg. Af de 37 nævnte planter er andelen af sommerblomster dog steget væsentligt, nemlig til 12; alle planter som også nævnes i Hans Rasmussøn Blocks *Horticultura Danica* fra 1647, den ældste danske havebog. Det er adonis (*Adonis annua*), amarant (*Amaranthus caudatus*), løvemund (*Antirrhinum majus*), kanna (*Canna x generalis*), jomfruskørt (*Convolvulus tricolor*), studenternellike (*Dianthus barbatus*), solsikke (*Helianthus annuus*), sløjfeblomst (*Iberis amara*), judaspenge (*Lunaria annua*), vidunderblomst (*Mirabilis jalapa*), jomfru i det grønne (*Nigella damascena*), blomsterkarse (*Tropaeolum majus*). Hertil kommer de tidligere nævnte arter. Disse 19 plantearter er måske ikke fuldstændig dækkende for det samlede antal kendte sommerblomster i midten af 1600-tallet, men det er næppe meget galt.

I løbet af de næste små 200 år frem til 1830'erne, kommer antallet af kendte sommerblomster op på omkring 50; en stigning på ca. 30 arter, svarende til 1 nytilkommen plante hvert femte-sjette år. Herefter øges antallet radikalt. I undertegnede bog om sommerblomster (1998) optræder 182 forskellige arter sommerblomster - alle relativt velkendte. Heraf er hele 53 arter, svarende til omkring 30 %, kommet til i løbet af en periode på kun 20-30 år i midten af forrige århundrede. Hvorfor nu denne voldsomme stigning? Der er to årsager hertil:

Ifølge forskellige kilder, bl.a. Søren Cock-Clausens bog "Drivhuset i 1700-tallet" (1999, anmeldt i dette nummer af årbogen), var 1500-tallets væksthuse "... primitive træskure uden vinduer, som i 1600- og 1700-tallet afløstes af murede bygninger i barokkens haver - orangerierne." Glasarealerne i disse orangerier var dog relativt små, for det var både dyrt og besværligt at fremstille glas. Derfor var der kun glas i selve vinduerne, mens taget bestod af almindelige tagmaterialer.

Med konstruktionen af den effektive dampmaskine (1769) skabtes forudsætningen for den industrielle revolution i det kommende århundrede. I 1833 opfandt man i England en metode til fremstilling af planglas og dermed blev det muligt at fremstille klart glas i større stykker, ligesom den for-

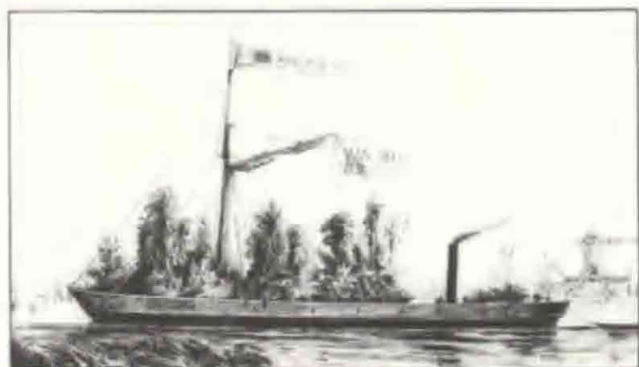

Fig. 1
Skib ladet med planter fra Holland til en international udstilling i Paris (Johnson, 1988).

bedrede støberiteknik tillod fremstillingen af fine, tynde, men holdbare jernsprosser til drivhusene. Dermed åbnedes op for muligheden for bygning af egentlige, effektive drivhuse, hvor taget ligeledes var af glas. Først ind i midten af 1800-tallet blev glasproduktionen dog effektiviseret så meget, at prisen blev acceptabel for mere almindelige mennesker. Massefremstillingen gjorde det muligt for mange at skaffe sig - om ikke lige frem et drivhus, så i det mindste en drivbænk. Dermed var den første forudsætning for fremstilling af de mere eksotiske af sommerblomsterne - udplantningsplanterne - til stede.

Den anden del handler om selve planterne. Den kolonisering af verden uden for Europa, som havde fundet sted op igennem 1700-tallet, tog for alvor fart i det næste århundrede og antallet af kolonier steg. Efter imperialisterne kom plantesamlerne. Det var der ikke noget nyt i; plantesamlere har altid fulgt i feltherrers og missionærers fodspor. Allerede Moses beordrer i 4. mosebog, 13. kap., vers 20 sine spejdere, udsendt til Kana'ans land, til at samle planter. De skal sende besked hjem om hvorvidt "...landet er fedt eller magert, om der findes træer deri eller ej. Vær ved godt mod og tag noget af landets frugt med tilbage!" Det var netop ved den tid, de første druer var modne".

Hvor tidligere tiders plantesamlere havde døjet med lange transporttider, der i realiteten gjorde det umuligt at transportere ret meget andet end frø, så forbedredes også samfærdselsmidlerne i denne periode ganske betydeligt. Nu kunne de nye dampskibe

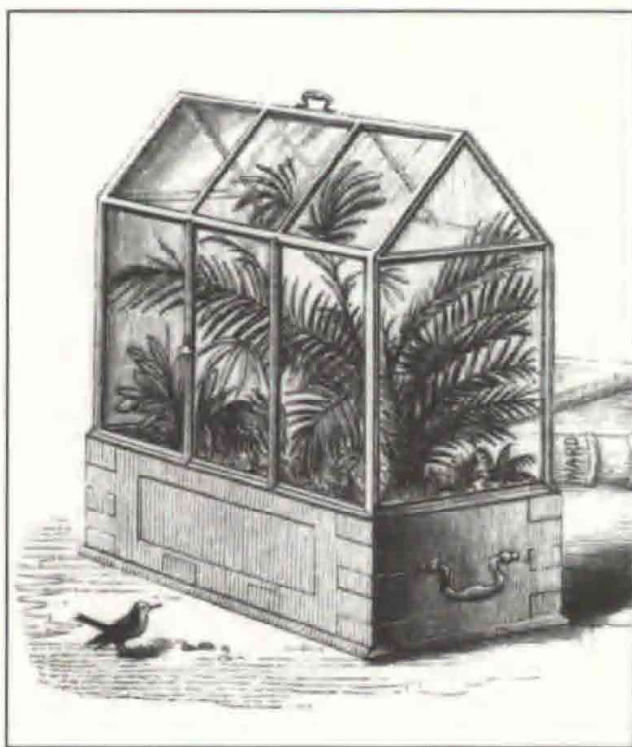

Fig. 2
Det transportable drivhus "Ward's kasse".

transportere folk over Atlanterhavet på 14 dage, hvor det tidligere kunne tage måneder. Den industrielle revolution medførte desuden - bortset fra alt andet - opfindelsen af det transportable drivhus "Ward's kasse". I 1829 havde lægen og amatørbotanikeren Nathaniel Bagshaw Ward opdaget betydningen af mikroklimaet. Han havde konstateret at planter trivedes inden i lukkede glaskasser. Kasserne skabte et beskyttet klima og en høj luftfugtighed omkring planterne, der nærmest overflødiggjorde vanding. Som et eksperiment sendte han to glaskasser med planter med skib til Australien og tilbage igen. Planterne overlevede den barske transport rundt om Kap Horn og det blev der-

med bevist, at det var muligt og realistisk at transportere levende planter levende hjem. Tidligere havde saltvand og storme gjort det af med langt de fleste af planterne og de sparsomme ferskvands-beholdninger på skibene kunne nu reserveres mandskabet. Dermed var muligheden for mange flere planter til stede.

Sommerblomsternes anvendelse

Efter mange år op igennem 1700- og begyndelsen af 1800-tallet med romantiske, men ikke særligt blomsterrige haver, havde man i midten af forrige århundrede en voldsom trang til at se blomster og farver omkring sig. De mange nye planter fra varmere og mere lysstærke himmelstrøg havde netop ofte meget stærke farver, og yderligere kom der en konstant strøm af spændende planter fra især USA, Syd- og Mellemamerika og Sydafrika. Det er i den periode, planter som blåkvast (*Ageratum houstonianum*, 1835), dukkekrave (*Brachycome iberidifolia* 1843), engletrompet (*Brugmansia* ssp. 1844), tøffelblomst (*Calceolaria integrifolia* 1835), mølleblomst (*Clarkia unguiculata* 1835) kommer til landet. For slet ikke at tale om georginerne (*Dahlia* spp. 1855) og de nye *Tagetes erecta* og *tenuifolia*, der blev udbudt til salg i 1860'erne og som sammen med den allerede kendte *Tagetes patula* gav basis for de mange tagetes-krydsninger, vi kender i dag.

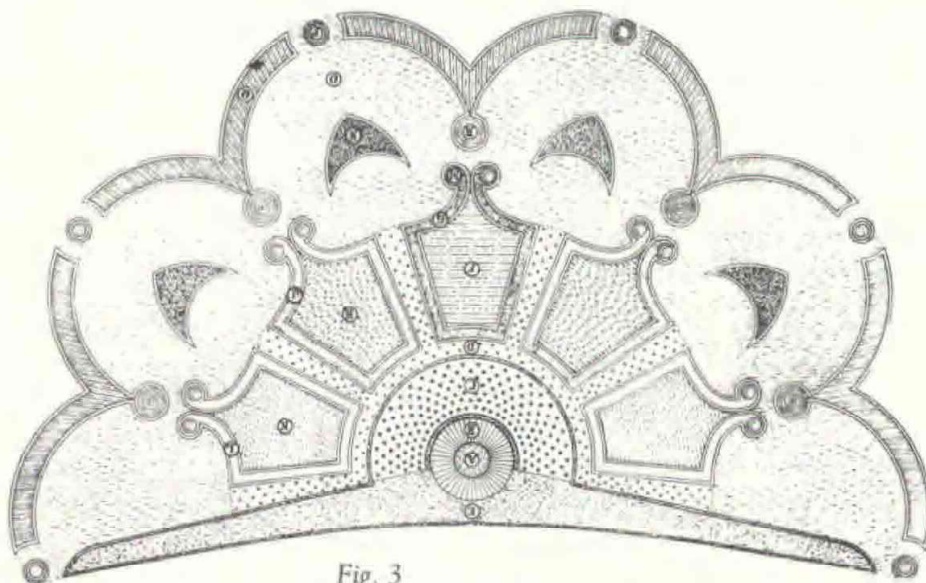

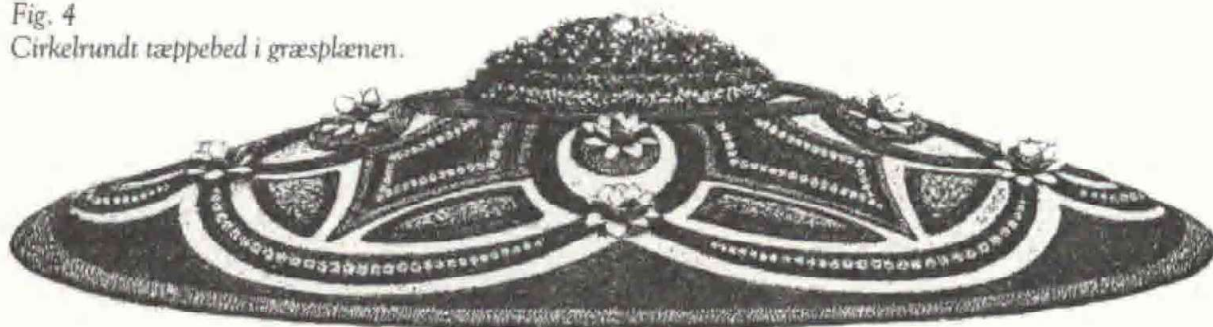
Fig. 3
"Gardenesque", victoriansk stil.

Den voldsomme planteinteresse i tiden udmøntedes i den stil, man kalder "Gardenesque", men som man måske er mere fortrolig med under betegnelsen victoriansk stil. Betegnelsen er opfundet af den flittige engelske skribent John Claudius Loudon (1783-1843), der bl.a. beskrev den nye victorianske middelklasses haver, indrettet specielt for at præsentere så mange af tidens nye planter som muligt. Det var ikke længere havens

arkitektur, der var det væsentlige, men i højere grad havens planter. Eksempler på hvorledes disse haver så ud, kan findes på mange tegninger og malerier fra forrige århundrede, både danske og udenlandske.

Stilen var havekunstens svar på den arkitekturhistoriske periode, der herhjemme går under navnet stilblandingstiden og som karakteriserede det meste af det byggeri, der blev skabt i perioden fra 1850'erne og frem til første verdenskrig. Huse bygget i Christian IV stil som fx Helsingør Banegård, italiensk renæssance som fx Det Kongelige Teater eller i byzantinsk stil som fx Københavns Kommunehospital. Alting skulle ligne noget andet. Den samme tendens kunne også ses inden for havekunsten. Der blev en stigende interesse for at skabe særhaver i haven. De kunne være tematisk inspirerede med udgangspunkt i tidligere tiders stilarter (renæssancehaver), fremmede kulturer (ægyptiske haver), fremmedartede terræner (klippehaver) eller specielle plantegrupper, som fx bregner - eller sommerblomster. Til tider kunne disse særhaver blive så små, at de nærmest kun bestod af et enkelt træ eller en busk. Haven blev til en plantesamling, et museum.

Fig. 4
Cirkelrundt tæppebed i græsplænen.

Over de før så enkle græsplæner bredte disse mange bede nu deres felter. Botaniske sjældenheder og planter med afvigende blad- eller vækstformer plantedes i små udstillingsbede frit i græsset, hvor de lod sig beundre fra alle sider. Sommetider med geometriske former: Cirkler, rektangler eller ovaler, men også endnu mere fantasifulde former som overflødhedshorn eller blomsterkurve, fyldt med alle mulige forskellige planter. Det var i denne periode begrebet "tæppebed" opstod. Betegnelsen er oprindelig og såre forståelig, eftersom bedene ganske kunne ligne ægte tæpper, tilplantede som de var med ganske lave, tætte planter i sindrige mønstre. Hertil anvendtes planter som kantlobelie, gulløvede matrem, *Alternanthera* og *Iresine*, alle planter, der enten var naturligt lave eller som kunne holdes lave ved hjælp af klipning og knibning. Hertil kom planter som *Echeveria* og *Sempervivum*, der var velegnede og lette at formere op til de nødvendige antal i de nye drivhuse. Drivhusene gav også mulighed for overvintring af fx kaktus, *Yucca*, bananplanter, eksotiske græsser, agaver og elefantøre (*Caladium*), der kunne udnyttes til midtpunkt for de lave tæppebedsplanter og give haven et ekstra ek-

Fig. 5

Et eksempel på et af de formmæssigt nogenlunde rolige tæppebede, med forslag til to plantninger (Nellemann, C. 1893).

Tilplantning, forslag 1

1. Knoldbegonia (rød), ophøjet 2 a 3".
2. Lobelia Erinus Kaiser Wilhelm, ophøjet 2 a 3".
3. Echeveria secunda glauca.
4. Alternanthera latifolia major.
5. Centaurea candidissima.
6. Sedum carneum fol. var.
7. Iresine Lindenii.

Tilplantning, forslag 2

Figurens Diameter 12 a 14 fod, Midten 2 fod høj med jævnt fald, saaledes at Kanten bliver 3 a 4" over Plainen.

1. Perilla nankinensis laciniata.
 2. Cineraria maritime, (syn. Senecio bicolor)
 3. Pelargonium, rød-blomstret.
 4. Pelargonium, hvid-bladet.
 5. Coleus Verschaffelti.
 6. Lobelia erinus Kaiser Wilhelm.
 7. Sempervivum californicum.
- Stavningen er Conrad Nellemanns.

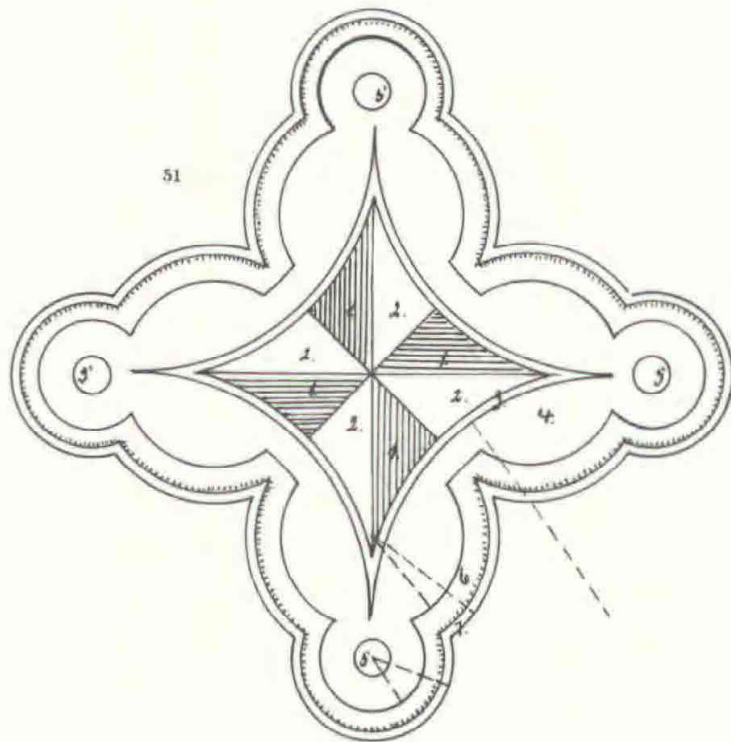

Fig. 6

Et af de lidt mere bizarre tæppebeds-forslag, forestillende en lyre med hele fire forskellige tilplantningsforslag (Nellemann, C. 1893).

Tilplantning, forslag 1

Figurens højde 7 a 9 fod.

1. Iresine lindenii, udenom Sedum carneum fol. var.
 2. Echeveria metallica.
 3. Sedum carneum fol. var.
 4. Knoldbegonia (rød) udenom Dactylis glomerata fol. var.
 5. Lobelia erinus Kaiser Wilhelm.
 6. Alternanthera paronychioides.
 7. Echeveria secunda glauca, stillet på kant.
- Hele Figuren ophøjet 2 a 4".

Tilplantning, forslag 2

Figurens højde 8 a 12 fod.

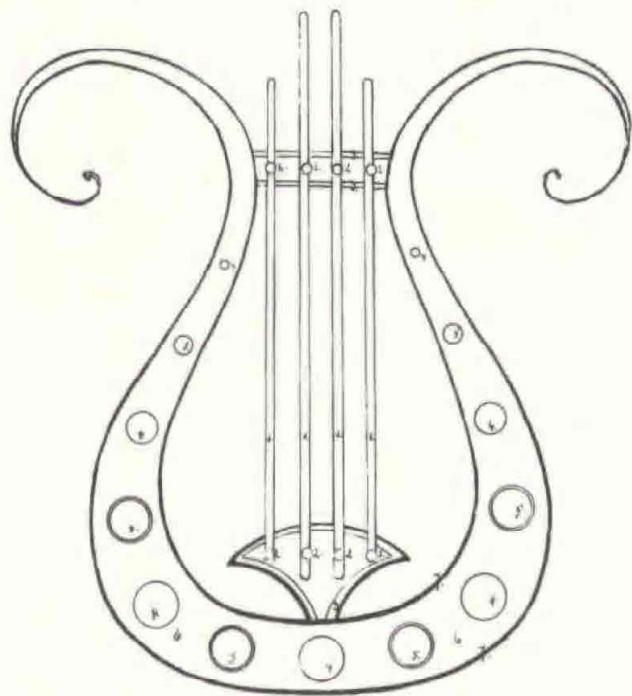
1. Sedum carneum fol. var.
 2. Echeveria metallica.
 3. Alternanthera paronychioides
 4. Centaurea candidissima
 5. Coleus Verschaffelti.
 6. Alternanthera nana compacta aurea.
 7. Sempervivum californicum; på Kant.
- Hele figuren ophøjet 4 a 6"

Tilplantning, forslag 3

Hele Figuren tilplantet med Buksbom, 4 a 4" høj, som klippes.

Tilplantning, forslag 4

1. Iresine lindenii, udenom Dactylis glomerata fol. var.
2. Echeveria metallica, store planter.
3. Coleus Verschaffelti.
4. Lobelia erinus Kaiser Wilhelm.
5. Knoldbegonia (rød).
6. Alternanthera latifolia major.
7. Pyrethrum parthenifolium aureum (syn. Tanacetum parthenium "Aureum")

sotisk anstrøg. Disse bede blev ofte tilplantet flere gange om året med minutiøst udplantede planter i maleriske og sirlige former. Det berettedes at rige folk i England viste deres rigdom gennem længden på listen over udplantningsplanter til deres tæppebede: "ten thousand for an esquire, twenty for a baronet, thirty for an earl and forty for a duke."

Herhjemme udgav anlægsgartner Conrad Nellemann en hel lille bog i 1893 med luterforslag til sådanne bede. Her er alskens geometriske mønstre, cirkler, ellipser, ruder og stjerner, fyldt med ankre, delfiner, kongekroner og monogrammer. Her er borter med tunger, halvmåner, bladformer - alt hvad det victorianske hjerte kunne begære. Til bogens mønstre hører ikke bare et, men ofte flere forskellige forslag til tilplantningen; ikke så meget til de forskellige årstider, men mere så ejeren havde noget at vælge imellem.

Udfra disse plantelister kunne man tro, at der var tale om et relativt begrænset antal disponible plantearter. Det er som tidligere nævnt langt fra tilfældet. Der var tale om langt flere arter, end vi kender og er vant til at bruge i dag. (Dengang var der konkurrence om at have flest forskellige sorter i frøkatalogerne. Så stor en konkurrence, at firmaer siges at have puttet samme frø i forskellige poser, under forskellige navne, blot for at kataloget kunne syne af mere). Det bekræftes også ved en gennemgang af listerne over anbefalelsesværdige "eetaarige Væxter" i J.A.Bentziens bog "Ledsageren i Blomsterhaven" fra 1859, en af datidens meget anvendte havebøger, udkommet i flere oplag. Heri nævnes 109 forskellige plantearter; og som det fremgår ved læsning af nedenstående fortegnelse, er 35-40 af dem totalt ukendte i dag - i hvert fald uden for snævre botaniske kredse. En stor del af bogens planter stammer fra det amerikanske kontinent, især Californien, der først blev optaget i USA i 1848 og dermed også først for alvor blev gjort tilgængelig for resten af verden. Allerede i 1833 havde der dog været engelske plante-ekspeditioner derude, udsendt af Det kongelige engelske Haveselskab, og de havde bl.a. hjembragt så velkendte sommerblomster som mølleblomst, *Clarkia elegans*, guldvælmue, *Eschscholzia californica* og honningurt, *Phacelia tanacetifolia*.

Bentzien:

"Udvalg af smukke Sommervæxter" Nuværende plantenavn

Blaablomstrende:

Ageratum coeruleum	<i>Ageratum houstonianum</i>
Anagallis coerulea	<i>Anagallis monelli</i>
Anagallis latifolia	<i>Anagallis monelli</i>
Anoda dilleniana	<i>Anoda cristata</i> ?
Brachycome iberidifolia	<i>Brachycome iberidifolia</i>
Campanula speculum grandiflora	<i>Legousia speculum-veneris</i>
Campanula speculum Lorei	<i>Legousia speculum-veneris</i> ?

<i>Centaurea moschata</i> fl. coeruleo	<i>Amberboa moschata</i>
<i>Centaurea moschata</i> fl. depressa	<i>Amberboa moschata</i>
<i>Convolvulus tricolor</i>	<i>Convolvulus tricolor</i>
<i>Eutoca viscida</i>	<i>Phacelia viscida</i>
<i>Commelina coelestis</i>	<i>Commelina tuberosa</i>
<i>Lobelia heterophylla</i> major	<i>Lobelia heterophylla</i>
<i>Lobelia ramosa</i>	<i>Lobelia tenuior</i>
<i>Lupinus hartwegii</i>	<i>Lupinus hartwegii</i>
<i>Nemophila insignis</i> major	<i>Nemophila menziesii</i>
<i>Nigella hispanica</i>	<i>Nigella damascena</i>
<i>Nolana atriplicifolia</i>	<i>Nolana paradoxa</i>
<i>Salpiglossis azurea</i>	<i>Salpiglossis sinuata</i>
<i>Tournefortia heliotropioides</i>	?
<i>Trachymene coerulea</i>	<i>Didiscus caeruleus</i>

Hvidblomstrende:

<i>Brachycome iberidifolia</i> fl. albo	<i>Brachycome iberidifolia</i>
<i>Centaurea moschata</i> fl. albo	<i>Amberboa moschata</i>
<i>Chrysanthemum carinatum</i> fl. albo	<i>Chrysanthemum carinatum</i>
<i>Clarkia pulchella</i> fl. albo	<i>Clarkia pulchella</i>
<i>Cynoglossum linifolium</i>	<i>Cynoglossum linifolium</i>
<i>Gilia nivalis</i>	<i>Gilia</i> sp.
<i>Helichrysum niveum</i>	<i>Helichrysum niveum</i>
<i>Helichrysum macranthum</i>	<i>Helichrysum bracteatum</i> ?
<i>Helichrysum robustum</i>	<i>Helichrysum bracteatum</i> ?
<i>Iberis umbellata</i> alba	<i>Iberis umbellata</i>
<i>Iberis lusitanica</i>	<i>Iberis</i> ?
<i>Malope grandiflora</i> fl. albo	<i>Malope trifida</i> ?
<i>Nemophila maculata</i>	<i>Nemophila maculata</i>
<i>Nyctarinia capensis</i>	<i>Zaluzianskya capensis</i>
<i>Oenothera acaulis</i>	<i>Oenothera acaulis</i>
<i>Phlox drummondii</i> fl. albo	<i>Phlox drummondii</i>
<i>Xeranthemum</i> fl. albo	<i>Xeranthemum annuum</i>

Gulblomstrende:

<i>Argemone ochroleuca</i>	<i>Argemone mexicana</i>
<i>Bartonia aurea</i>	<i>Mentzelia lindleyi</i>
<i>Calliopsis drummondii</i>	<i>Coreopsis basalis</i>

<i>Calliopsis bicolor</i>	<i>Coreopsis tinctoria</i>
<i>Chrysanthemum carinatum elegans</i>	<i>Chrysanthemum carinatum</i>
<i>Exscholtzia crocea</i>	<i>Eschscholzia californica</i>
<i>Exscholtzia compacta</i>	<i>Eschscholzia californica</i>
<i>Erysimum perovskianum</i>	<i>Erysimum perovskianum</i>
<i>Glaucium luteum</i>	<i>Glaucium flavum</i>
<i>Helianthus californicus</i>	<i>Helianthus annuus</i>
<i>Helichrysum</i>	<i>Helichrysum?</i>
<i>Hibiscus calysurus</i>	<i>Hibiscus calycinus?</i>
<i>Hymenoxis californica</i>	<i>Lasthenia coronaria</i>
<i>Lasthenia californica</i>	<i>Lasthenia californica</i>
<i>Limnanthes douglasii</i>	<i>Limnanthes douglasii</i>
<i>Linaria perezii</i>	<i>Linaria ?</i>
<i>Lupinus luteus</i>	<i>Lupinus luteus</i>
<i>Madia elegans</i>	<i>Madia elegans</i>
<i>Oenothera drummondii</i>	<i>Oenothera drummondii</i>
<i>Salpiglossis sulphurea</i>	<i>Salpiglossis sinuata ?</i>
<i>Sphaenogyne speciosa</i>	<i>Ursinia pulchra</i>
<i>Tagetes fl. plenissimo</i>	<i>Tagetes patula ?</i>
<i>Tagetes erecta</i>	<i>Tagetes erecta</i>
<i>Tagetes patula nana</i>	<i>Tagetes patula</i>
<i>Tagetes signata</i>	<i>Tagetes tenuifolia</i>
<i>Tagetes fistulosa</i>	<i>Tagetes erecta ?</i>
<i>Tropaeolum canariense</i>	<i>Tropaeolum peregrinum</i>
 Rødlig og Rødblomstrende:	
<i>Amaranthus giganteus speciosus</i>	<i>Amaranthus cruentus ?</i>
<i>Calandrinia grandiflora</i>	<i>Calandrinia grandiflora</i>
<i>Calandrinia umbellata</i>	<i>Calandrinia umbellata</i>
<i>Centranthus macrosiphon</i>	<i>Centranthus macrosiphon</i>
<i>Clarkia elegans fl.pl.</i>	<i>Clarkia unguiculata</i>
<i>Clarkia pulchella</i>	<i>Clarkia pulchella</i>
<i>Collomia grandiflora</i>	<i>Collomia grandiflora</i>
<i>Delphinium ajacis nana</i>	<i>Consolida ajacis</i>
<i>Cuphea purpurea</i>	<i>Cuphea ?</i>
<i>Cuphea silenoides</i>	<i>Cuphea lanceolata var. silenoides</i>
<i>Emilia flammea</i>	<i>Emilia javanica</i>
<i>Eucharidium grandiflorum</i>	<i>Clarkia concinna</i>

Godetia purpurea
Godetia rubicunda
Iberis umbellata superba
Ipomoea purpurea
Lavatera trimestris
Malope grandiflora
Mesembryanthemum tricolor
Oenothera lindleyana
Oenothera purpurea
Oenothera rosea alba
Oenothera tenuifolia
Phlox drummondii
Polygonum orientale
Saponaria multiflora
Scabiosa atropurpurea
Senecio elegans atropurpurea
Silene atocion

Clarkia purpurea
Clarkia rubicunda
Iberis umbellata
Pharbitis purpurea
Lavatera trimestris
Malope trifida
Dorotheanthus gramineus
Oenothera sp.
Oenothera sp.
Oenothera rosea
Oenothera sp.
Phlox drummondii
Polygonum orientale
Saponaria calabrica ?
Scabiosa atropurpurea
Senecio elegans
Silene ?

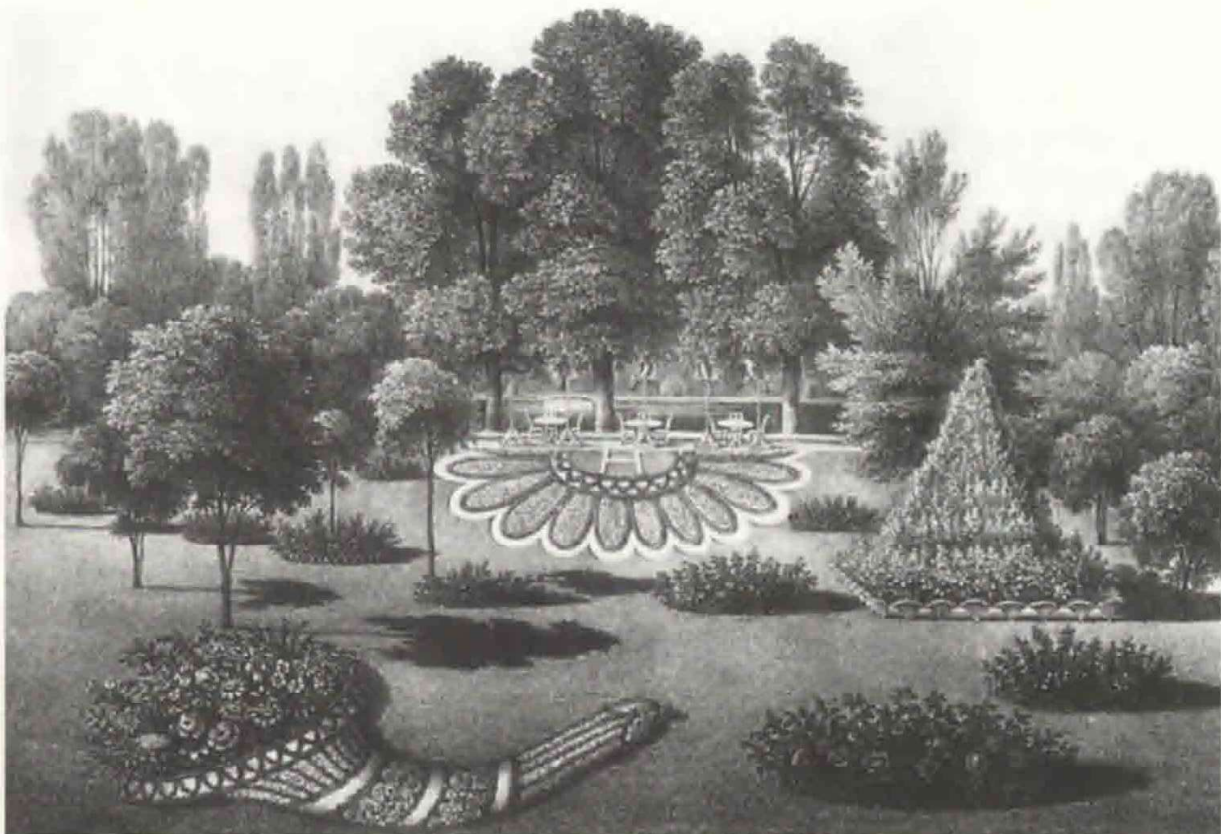

Fig. 7
 Prins Pücklers park ved slottet Muskau i Østsachsen, med de mest sindrige anlæg og blomsterarrangementer (Essen 1997).

<i>Silene pendula</i>	<i>Silene pendula</i>
<i>Tropaeolum majus atropurpureum</i>	<i>Tropaeolum majus</i>
<i>Viscaria oculata</i>	<i>Silene coeli-rosa</i>
<i>Xeranthemum annuum</i> , fl. pl.	<i>Xeranthemum annuum</i>
<i>Zinnia elegans</i>	<i>Zinnia elegans</i>

Lila og Violetblomstrende

<i>Aster tenellus</i>	?
<i>Centaurea americana</i>	<i>Centaurea americana</i>
<i>Collinsia bicolor</i>	<i>Collinsia heterophylla</i>
<i>Gilia capitata</i>	<i>Gilia capitata</i>
<i>Gilia splendens</i>	<i>Linanthus ?</i>
<i>Gilia tricolor</i>	<i>Gilia tricolor</i>
<i>Lupinus mutabilis</i>	<i>Lupinus mutabilis</i>
<i>Lupinus cruickshanskii</i>	<i>Lupinus cruickshanskii</i>
<i>Lupinus nanus</i>	<i>Lupinus nanus</i>
<i>Reseda odorata</i>	<i>Reseda odorata</i>

Denne sidstnævnte måtte ifølge Bentzien aldrig mangle i haven!

Højre liste er ved hjælp af Zander, Handwörterbuch der Pflanzennamen (1993) og Johan Langes store plantekendskab og hjælpsomhed oversat til de i dag gældende navne.

Der er meget lille overlap mellem planteudvalget på Nellemanns og Bentziens lister. Det er der en væsentlig grund til. Bentzien omtaler kun brugen af sommerblomster til tæppebede som en enkelt af flere mulige anvendelser for "Sommervæxter". ... "thi ved dem kunne vi holde Haven i virkelig pyntelig Stand fra den Tid, Foraaret aflægger os sit første Besøg, og indtil Efteraarssolen kaster sine sidste matte Straaler over den. Vi kunne benytte dem til Udplantning paa de Bede og Grupper, paa hvilke Hyacinter og Tulipaner have fuldendt deres Flor, til at indtage en Plads imellem de vedvarende urteagtige Planter for at forebygge den Tomhed, som ville fremkomme her i den sidste Del af Sommeren; og enkelte af dem, især de som udmærke sig ved lav Væxt og glimrende Farver, kunne anvendes til Bepantning af smaa Grupper i Græsplainer eller til Indfatningsplanter." Altså til brug i tæppebede. Disse bede havde måske ikke nået deres fulde udfoldelse herhjemme på det tidspunkt, hvor Bentzien skrev sin bog, selv om stilen længe havde været kendt både i England, Frankrig og Tyskland. Specielt havde prins Pückler-Muskau (1785-1871) i årene omkring midten af 1800-tallet været en meget ihærdig dyrker af tæppebede i græs på sit gods Muskau i Østsachsen. Han skrev selv i sin bog "Andeutungen über Landschaftsgärtneri, 1834:

"Da jeg anlagde min blomsterhave, gav jeg mig selv helt frie tøjler, og blandede det regelmæssige med det uregelmæssige uden hæmninger. Alligevel håber jeg at have opnået

harmoni i helheden. På en skitse gør bede i form af vifter sig særdeles godt, eller et H i en stjerne, eller firkanter som ligner de jødiske ypperstepræsters brystmærker, eller overflødhedshorn, eller et bed formet som en stor blomst, eller et S dannet af roser og forglemmigej, eller et bed som ligner påfuglefjer og lignende" ... "Jeg har allerede sagt at som regel er sammenhængende felter af een farve at foretrække fremfor en blanding af forskellige farver. For ikke at blive for vidtløftig, vil jeg som eksempel bare beskrive den forannævnte fjerbeplantning og overflødhedshornet:

I fjerbuketten blomstrer først krokus. Siden bliver der beplantet med sommerlevkøjer (*Matthiola incana*), således at der over det hele dannes striber i forskellige farver med et mørkt centrum. Herfra lysnes nuancerne ud mod periferien. (Det siger sig selv, at gartneren må tage hensyn til udplantningstiden når han driver dem i blomst.) Den samme effekt opnås dernæst med *Aster sinensis* (*Callistephus chinensis*), som blomstrer helt til efteråret, hvor vort ophold på landet alligevel plejer at ophøre. Som regel bliver kun de jagtglade tilbage, og de bryder sig ikke om blomster.

Overflødhedshornet får en gul spids, der dannes af *Mimulus guttatus*, som må sås i etaper for at vare helt frem til efteråret. Andre dele af hornet kolorerer man i andre farver ved hjælp af *Silene bipartita* (?), *Viola grandiflora* (*Viola x wittrockiana*) og *Lobelia ericoides* (*Lobelia erinus*?). Der hvor hornet flyder over af et broget blomsterflor, fremstilles dette ved hjælp af potter med blomster i alle mulige farver, gravet ned i jorden. Der plantes også nogle græskar for at gøre konturerne af overfloden mere ubestemte." (Teksten er oversat fra norsk af undertegnede).

Hvad man end mener om prins Pückler-Muskau og Conrad Nellesmanns stil i anvendelsen af sommerblomster, må man sige at den har været usædvanlig levedygtig. Endnu i dag er det den stil, der præger anvendelsen af sommerblomster i mængder af offentlige anlæg, både her og i udlandet. Overbroderede - måske endda ufrivilligt komiske - ville vi kalde den slags bede, men bag denne overbrodering lå der alt andet lige et umådelig godt gartnerhåndværk. Næppe på noget andet tidspunkt har kvaliteten af den gartneriske kunnen været så høj og udvalget af planter været så stort. Det ses også på den samling af smukke, farvelagte beplantningsplaner, som Landbohøjskolen er i besiddelse af. Planer tegnet i slutningen af forrige århundrede og begyndelsen af dette af nogle af fagets fremmeste som Georg Georgsen, (senere professor på Landbohøjskolen) og Clemen Jensen, (senere kongelig haveinspektør) endnu mens de var havebrugskandidat-studerende.

De andre og mere moderate anvendelser, som Bentzien nævner, har desværre ikke vist sig helt så levedygtige, men kunne i højeste grad nok fortjene at blive taget op igen.

Planteudvalget i dag

Der er gennem mange år foregået et stort forædlingsarbejde inden for sommerblomsternes verden. En del af arbejdet har selvfølgelig bestået i at fremavle planter, der havde en or-

Fig. 8
Reklame for sommerblomster og
køkkenurter fra frøfirmaet
Ohlsens Enke (Paludan 1962)

dentlig hårdførhed, var sunde og blomstrede så længe som muligt, men derudover har forædlingsbestrebelse for en stor del drejet sig om planternes udseende. Om at fremavle planter, der var så ensartede, så klart farvede og med så store blomster som muligt. Gerne fyldte eller måske med striber, pletter eller andre særheder. Planterne skulle være kompakte, helst dværgagtige i væksten. Selv om det betød at planterne ofte endte med at være næsten vanskabte at se på, med alt for store hoveder til alt for små kroppe. (I dag kan dværgvæksten som bekendt opnås ad kemisk vej, uden at man behøver at bruge energi på forædlingen. Det kan man let overbevise sig om, ved at plante de udtjente supermarkeds-potter med vinterasters ud i haven. Hvis de overlever, tager fanden ved dem og de er ikke længere 20 cm høje, men snarere 120 cm.)

Planterne skulle ikke være noget i sig selv, men kun gøre indtryk i kraft af ensartethed, mængde og evne til at dække store flader. Det fremgår med stor tydelighed af teksten i "Frilands-

blomster" (1949): "At sommerblomsterne i de fleste tilfælde relativt let lader sig gøre konstante, betyder imidlertid også, at de har mindst lige så let ved at degenerere, gå den modsatte vej, spalte ud, gå tilbage til forfædrenes oprindelige form, såfremt der ikke hele tiden er hånd i hanke med sagerne, ikke alene for at forbedre, men også for at vedligeholde. Et typisk eksempel har man i de mange selvsåede sommerblomster rundt om i privathaverne, *Calendula*, *Antirrhinum*, *Eschscholzia* m.fl., som allerede i første selvsåede generation viser tydelige tegn på at det går nedad med egenskaberne, urene farver, halvfylde i stedet for fyldte blomster, mindre blomster, uensartet vækst o.s.v." Man efterlades ikke i tvivl om hvad der er idealet for datidens sommerblomster. Hvis man overlader naturen til sig selv, så går det grueligt galt. Kontrol må der til.

Forædlingsarbejdet inden for sommerblomsternes verden er underlagt loven om udbud og efterspørgsel, lige som så meget andet, og nu er der heldigvis ved at spire en interesse frem efter andre typer af sommerblomster. Haverne ændrer udseende, der er interesse for blomsterenge og vilde planter og så må sommerblomsterne følge med. Ensartetheden er ikke længere nødvendigvis den vigtigste parameter. Endnu må man dog nok sige, at vi lider under altings centralisering, så hvis noget ikke kan sælges i tilstrækkelig store kvanter, så forsvinder det bare fra markedet. Det ses tydeligt, blot ved at sammenligne antallet af sommerblomster i Hother Paludans lille bog om sommerblomster, udgivet af frøfirmaet Ohlsens Enke, første gang i 1945, 4. gang i 1962. I denne udgave er opført 149 forskellige plantearter, mens en tilsvarende liste fra frøfirmaet Dæhnfeldt fra 1997 kun rummer 80. I løbet af de 35 år er ca. halvdelen af sortimentet forsvundet ud af markedet igen.

De senere år har åbnet for muligheden for nicheproduktioner af frø, hvor ildsjæle over hele verden har tilvejebragt et netværk af tilgængelige, alternative frøkilder. Herhjemme har vi bl.a. Frøposen i Kokkedal, som har koncentreret sig specielt om krydderurter og "glemte køkkenurter", I Sverige har Runåbergs Fröer et lignende sortiment, mens Cryudt-hoeck i Holland og Chiltern i England har specialiseret sig i blomstrende planter af alle slags. Blot for at nævne nogle få. Den største hjælp til at finde frem til de usædvanlige sommerblomster kan man dog få fra bogen "The Seed Search", som er en fortegnelse over hvem der forhandler hvilke frø verden over. Den rummer en fortegnelse på over 40.000 frøarter og tilhørende leverandører (2. udgave 1997), alle samlet, redigeret og udgivet af Karen Platt, en engelsk planteentusiast. Så selv om man næppe kan forvente i fremtiden at støde på hverken Bentziens *Collinsia heterophylla* og *Calandrinia umbellata* eller Paludans *Mentzelia lindleyi* i de store firmaers kataloger eller på hylderne i byggemarkedet, er der heldigvis muligheder til stede for de af os, der lider af en planteinteresse ud over det sædvanlige.

Litteratur

- Bentzien, J.A., 1859: *Ledsageren i Blomsterhaven, Thaarup*
- Biblen 1980: *Det Danske Bibelselskab*
- Block, H.R., 1647, 1984: *Horticultura Danica, Wormianum*
- Boye, G., 1972: *Havekunsten i Kulturhistorisk Belysning, DSR Forlag*
- Brickell, C. (red.), 1996: *The A-Z Plant Directory, Dorling Kindersley*
- Carter, T., 1988: *The Victorian Garden, Bracken Books*
- Cock-Clausen, S., 1999: *Drivhuset i 1700-tallet, DSR Forlag*
- Encke, B. og Seybold, 1993: *ZANDER Handwörterbuch der Pflanzennamen, Ulmer*
- Essen, M. von, 1997: *Hager til lyst og nytte, Hagekunsten gennem tusen år, Schibsted*
- Hansen, K. (red.), 1981: *Dansk Feltflora, Gyldendal*
- Hobhouse, P., 1992: *Plantes in Garden History, Pavilion*
- Jensen, V. og Paludan, H.K., Sørensen, C.T., 1949: *Frilandsblomster, Emil Wiene*
- Johnson, H., 1988: *The Principles of Gardening, Mitchell Beazley*
- Lange, J., 1999: *Kulturplanternes indførselshistorie i Danmark, DSR Forlag*
- Lassen, H., 1963: *Stilhistorie, Hernov*
- Nellemann, C., 1893: *Tilplantning af Tæppebede, Miloske Boghandels Forlag*
- Paludan, H., 1962: *Sommerblomster, J.E. Ohlsens Enkes Forlag*
- Platt, K., 1997: *The Seed Search, Karen Platt*
- Schmitz, J., 1992: *Fra Renæssance til Romantik, Thaning & Appel*
- Schul, J., 1998: *Sommerblomster, Politikens Forlag*
- Thomson, D., 1893: *Handy Book of the Flower Garden, Blackwood and Sons*